

CATALANISME, NACIONALISME

I SEGLE XXI,

A CÀRREC DE

JOSEP M. PUIG SALELLAS,

MEMBRE DE LA SECCIÓ

DE FILOSOFIA I CIÈNCIES SOCIALS

DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS,

20 D'ABRIL DE 2005

D'entrada, vull fer un aclariment, que és una obvietat: a l'hora de definir una determinada ideologia o, simplement, si es vol, un determinat corrent polític, tots aquests mots, sens dubte reductors, han de ser vistos amb un cert distanciament. I suposo que tothom hi estarà d'acord; sobre aquesta base, doncs, puc entrar en matèria.

1. LA LLARGA DECADÈNCIA INSTITUCIONAL

No deixa de ser sorprenent que, després de segles de decadència política, aquest país hagi estat capaç d'emprendre una dinàmica, precisament política, de recuperació institucional certament notable. Que ve d'enllà, perquè la història ens explica que es configura a partir de la segona meitat del segle XIX, amb allò que hom qualifica, en general, de catalanisme.

La decadència venia de lluny. Ens podríem situar en el 1409, quan mor Martí I l'Humà i, premort el seu fill Martí el Jove, s'extingeix, després de quatre segles, el Casal de Barcelona. Comença aleshores amb els Trastàmara —una gent vinguda de fora que, en realitat, pensava en la Corona de Castella— un procés de distanciament entre el país i el seu sobirà, que és lògic que tingués el seu impacte en el marc institucional. Més si pensem que érem a les portes d'un dels grans moments culturals de la història d'Europa, que, com és natural, deixà també la seva empremta en l'ordenament del poder polític: el Renaixement.

Un procés que s'accelera l'any 1469, quan el futur Ferran II es casa amb Isabel de Castella, perquè aleshores, com es comprovarà amb el protagonisme excel·lent dels interessos castellans en el descobriment d'Amèrica, els d'aquell regne s'anteposaran de manera decidida als de la Confederació.

L'atonia s'incrementa amb els Àustria; si bé Carles I i Felip II comencen convocant les Corts i jurant les Constitu-

cions, segons Henry Kamen¹ aquest formalisme té lloc fonamentalment per a obtenir el finançament que calia per a les guerres de l'un i de l'altre. I el fet és que, al final d'aquella dinastia, ni Felip IV ni Carles II les convocaran mai més.

És un procés lent de degradació; malgrat el redreçament econòmic del final del segle XVII, després del desastre del 1714, la població tindria la sensació que el procés polític de difuminació, iniciat gairebé tres-cents anys abans, restava definitivament clos. I el cas és que no seria així.

Tots sabem que hi ha dos factors que impulsaran de manera decisiva el retrobament. D'una banda, el progrés econòmic, empès per la industrialització i, bàsicament, a partir d'un moment donat, per l'expansió de la indústria tèxtil, que, de fet, com a conseqüència precisament de la unificació de l'Estat després de la Guerra de Successió, s'havia vist afavorida per la consegüent caiguda de les duanes interiors. De l'altra, el redescobriments d'una identitat cultural digna i, en primer lloc, d'una llengua que pervivia, malgrat que, des de la Reial cèdula de 23 de juny de 1763, sota Carles III, el rei il·lustrat, hom l'estava expulsant de manera sistemàtica de la vida pública i de l'ensenyament.

És un procés llarg, implacable, que culminarà al segle XIX i que té un exponent certament il·lustratiu amb la Llei d'instrucció pública de 8 de setembre de 1857, que, en l'ordenació general del sistema educatiu, com la cosa més natural del món, pot ignorar totalment l'existència d'altres llengües a l'Estat, per ocupar-se només de l'ensenyament de la llengua castellana.

No cal dir que la Llei Moyano —que aquesta és la denominació corrent d'aquella norma— forma part d'un bloc legislatiu que es projecta també sobre l'activitat administra-

1. Henry KAMEN (1997), *Felipe de España*, Madrid, Siglo XXI de España, p. 52 i 93.

tiva i judicial, que, amb la Llei orgànica del notariat, de 29 de maig de 1862, desfà l'últim reducte que havia restat fidel: les escriptures públiques.

Però el gran revulsiu per a la configuració d'això que denominem *catalanisme* vindrà de l'àmbit del dret privat i, més concretament, des de la defensa del dret civil.

2. ELS TRES GRANS TEXTOS DEL FINAL DEL SEGLE XIX

El dret civil de Catalunya, profundament arrelat en el dret romà, fou respectat pel Decret de Nova Planta gràcies als bons oficis del terrassenc Francesc Ametller, il·lustre botifler, membre del Consejo de Castilla i de la Junta Superior de Gobierno y Justicia del Principado, que advertí dels grans inconvenients que, per a l'economia del país, havia de significar la implantació del règim econòmic de *gananciales* al matrimoni i, en l'àmbit successori, la de la llegítima castellana dels dos terços. Però, a mitjan segle XIX, el dret civil corria un altre cop el perill de desaparèixer.

El punt de partida era evidentment a la Constitució del 1812, que, a l'article 278, amb la gran referència del Codi napoleònic, havia determinat que «El Código civil y criminal y de comercio serán unos para toda la Monarquía, sin perjuicio de las variaciones que por particulares circunstancias puedan hacer las Cortes.»

És l'esperit que impulsarà el projecte de Codi civil del 1851, que pretenia la generalització del dret civil de Castella i que, al final, serà el gran toc d'atenció per als diferents corrents polítics que, des del confús particularisme d'Almirall als grups prou dispersos que predicaven el catalanisme, estaven sorgint al país. En definitiva, el gran revulsiu que dinamitzarà políticament les potencialitats que representaven l'estranya confluència d'interessos que s'havia teixit entre els

protagonistes d'aquell retrobament cultural i els d'aquell impuls econòmic que estava vivint el país.

La reacció serà potent i és en aquest marc que, el 1885, es publica el primer dels tres documents més representatius del moviment catalanista del final del segle XIX: el Memorial de Greuges o, més exactament, el *Memorial en defensa de los intereses morales y materiales de Cataluña*.

Segons indica González Casanova,² Valentí Almirall en fou el redactor principal. El cas és, però, que som encara només en el marc del dret civil, lluny per tant de la política en sentit estRICTE, per bé que en la conclusió 6, hom indiqui que «debería devolverse a las legislaciones regionales la movilidad que les es necesaria para irse atemperando a las necesidades y corrientes de los tiempos». Però això, segons la conclusió 7, només sobre la base de comissions de codificació específiques, que «pudieran proponer al Poder legislativo [per tant, el mateix Estat] las modificaciones, reformas o derogaciones justas y convenientes al derecho regional».

No era, doncs, encara la reivindicació d'un marc legislatiu propi i, en la conclusió 8, només es reclamava la constitució de tribunals que, «por su organización y calidades de sus individuos, ofreciesen garantía segura de la exacta aplicación de la legislación regional».

Però les aspiracions de més abast existien i el pas endavant, i certament que notable, es donaria només tres anys després amb el Missatge a S. M. Maria Cristina d'Habsburg-Lorena, reina regent d'Espanya, comtessa de Barcelona. Som el 1888; el país està immers en l'empenta de l'Exposició Universal i el document ja no es deté, com el Memorial, en una defensa del dret civil dins del marc institucional vigent: entra de manera decidida en la reivindicació política:

2. J. A. GONZÁLEZ CASANOVA (1974), *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1998)*, Barcelona, Curial, p. 153 i s.

Desitgem, doncs [diu el text amb una evident nostàlgia històrica], que torni a posseir la nació catalana ses Corts generals lliures e independents, obertes pel Cap de l'Estat o son lloctinent, en les quals hi tinguin representació directa totes les classes socials, des de les més humils a les més elevades; Corts en les quals es votin los pressupostos de Catalunya i la cantitat amb què té de contribuir nostre país als gastos generals d'Espanya.

És a dir, en termes actuals, bastant més que el concert econòmic. Naturalment, no s'oblidava la llengua i, anant molt més enllà que l'actual article 3 de l'Estatut, hom reclamava:

Que la llengua catalana sia la llengua oficial a Catalunya per a totes les manifestacions de la vida d'aquest poble. Que l'ensenyança a Catalunya sia donada en llengua catalana. Que sian catalans los Tribunals de Justícia i totes les causes i litigis se fallin definitivament dintre del Territori.

Per tant, allò que avui es reclama per al Tribunal Superior de Justícia. Però hom demanava, a més, «que els càrrecs de la nació catalana los nombrin los catalans mateixos, procurant que recaiguin en catalans los càrrecs polítics, los judicials, los administratius i los d'ensenyança». I seguidament, en un retorn a un fet institucional que fins i tot havia respectat Felip V a les Corts del 1702 —les darreres de la història—, s'instava «que vinga lo Cap de l'Estat d'Espanya a jurar a Catalunya ses Constitucions fonamentals com a condició indispensable d'antic establerta per exercir a dreta llei la sobirania en lo Principat».

L'abast de la reivindicació era certament notable i, vista avui, fins i tot resulta políticament ingènua, si no som

capaços de situar-la en el marc de decadència que vivia aleshores l'Estat, que culminarà amb la pèrdua de les colònies i la crisi del 1898. Però resta encara el tercer document.

Són les Bases de Manresa, que es redactaran en la dècada següent a la del Missatge, el 1892, amb el protagonisme d'Enric Prat de la Riba, la personalitat política emergent, però presidit l'esdeveniment per Lluís Domènech i Montaner. En consonància amb la seva denominació, era un projecte de llei de bases destinat no només a regular l'encaix de Catalunya en el marc estatal. L'impuls del moviment catalanista era, doncs, evident i, en menys de deu anys, s'havia passat d'un inventari de greuges per justificar la defensa del dret civil propi, primer, a una declaració programàtica i, després, a un text d'abast constitucional.

Les Bases eren disset, la primera de les quals es destinava a descriure, institucionalment i quant a competències, l'anomenat *poder central*, i es preveia, per exemple, l'existència d'un anomenat *Alt Tribunal*, format per magistrats a raó d'un per cada una de les regions, que havia de resoldre els conflictes interregionals i els de les regions amb el poder central, en el benentès, però, que «aquest tribunal no es considerarà superior jeràrquic dels tribunals regionals, que funcionaran amb completa independència».

La resta de les Bases es destinava a l'anomenat *poder regional* i hom preveia l'existència de les Corts, per bé que —en un pas enrere, en relació amb el Missatge a la reina regent— elegits els seus membres no per sufragi universal, sinó per «sufragi de tots los caps de casa, agrupats en classes fundades en lo treball manual, en la capacitat o en les carreres professionals i en la propietat, indústria i comerç, mitjançant la corresponent organització gremial en lo que possible sia».

D'altra banda, es donava al poder executiu una dimensió només burocràtica, tot confiant-lo a «cinc o set alts

funcionaris nomenbrats per les Corts, los quals estaran al davant de los diversos rams de l'administració regional». Quant al poder judicial, «s'organitzarà restablint l'antiga Audiència de Catalunya» i «son president i vicepresidents, nomenbrats per les Corts, constituiran la suprema autoritat judicial de la Regió».

Finalment, en allò que feia referència a l'oficialitat lingüística, «la llengua catalana serà l'única que, ab caràcter oficial, podrà usar-se a Catalunya i en les relacions d'aquesta regió ab lo Poder central».

De fet, si s'examinen les competències que la Base 1 reservava al poder central, es podria pensar que l'objectiu era una estructura confederal de l'Estat, perquè, més enllà de sectors tan evidents com les relacions internacionals, els exèrcits —que aleshores només eren el de mar i el de terra—, els aranzels i les duanes, i la formulació del pressupost, es reservava a l'Estat una presència important només en matèria de carreteres, ferrocarrils, canals i ports d'interès general. I calia deduir, a més, que es partia també d'una total autonomia regional en matèria d'impostos, atès que «en lo que no arribin les rendes de Duanes, deurà distribuir-se entre les regions a proporció de sa riquesa».

Deixant de banda la crítica negativa que ha de merèixer la forma de constituir les Corts i la concepció funcional del poder executiu, per no parlar de la notable imprecisió amb què es fan els plantejaments competencials, és evident que les Bases volien dissenyar un marc important d'autonomia política, que, lògicament s'havia de fonamentar en l'existència d'una ideologia més o menys definida i d'un ampli suport entre les classes dirigents.

I d'aquí a la configuració del partit polític que rendibilitzés electoralment el sentiment catalanista només hi havia un pas.

3. EL PROTAGONISME DE LA LLIGA

S'esdevé el 25 d'abril de 1901, quan té lloc la fundació de la Lliga Regionalista. El qualificatiu de *regionalista* és indicatiu i no cal dir que l'home fort és Prat de la Riba, que, en una línia de coherència intel·lectual, el 1906 estableix la necessària base teòrica del catalanisme: em refereixo, naturalment, a la publicació de *La nacionalitat catalana*.

«A cada nació un estat», ens diu Prat, i continua: «Aquesta és la fórmula sintètica del nacionalisme polític, aquest és el fet jurídic que ha de correspondre al fet social de la nacionalitat.» No ignora, però, que l'objecció «que mil vegades s'ha fet al moviment catalanista i es fa pertot arreu als moviments semblants» és «la d'anar enrere, de tornar als estats petits, de desfer el camí de la història, retrogradant al clan, a la tribu, al feudalisme».

«Segons aquesta llei de la història [segueix el discurs de Prat], el món ha d'encaminar-se a fer estats més complexos, més grans cada dia.» Però observa tot seguit que «si això és veritat que en res pot contradir-se també ho és i veritat primària, que la llei de l'estructura natural de la societat humana universal és la llei de les nacionalitats».

Quina ha de ser aleshores la fórmula política que resolgui aquesta contradicció? Diu Prat: «Conseqüència de tota la doctrina aquí exposada és la reivindicació d'un Estat català, amb unió federativa amb els estats de les altres nacionalitats d'Espanya. Del fet de la nacionalitat catalana neix el dret a la constitució d'un Estat propi. D'un Estat català.» Però aquest és només un punt de partida o, si es vol, una expansió de l'esperit i, des d'aquest [la política és l'art de les coses possibles], cal retornar a una realitat evident, que Prat coneix prou bé i que acabarà imposant la seva llei.

És a dir, «del fet de l'actual unitat política d'Espanya, del fet de la convivència secular de varis pobles, neix un ele-

ment d'unitat, de comunitat, que els pobles units han de mantenir i solidar. D'aquí l'Estat compost». És, doncs, la combinació del que el polític qualifica de «dos fets primaris, fonamentals: el de la personalitat nacional de Catalunya i el de la unitat d'Espanya».

I, amb un text certament retòric, qui sap si expressió de la sensació d'encert que, pel seu equilibri, li produiria la fórmula política exposada, conclou: «Així el nacionalisme català, que mai ha estat separatista, que sempre ha sentit intensament la unió germanívola de les nacionalitats ibèriques dintre de l'organització federativa, és aspiració enlairada d'un poble que, amb consciència del seu dret i de la seva força, marxa, amb pas segur, pel camí dels grans ideals progressistes de la humanitat.»³

L'obra de Prat, amb totes les tensions que s'hi endevinen, és la gran síntesi del pensament catalanista, que d'alguna manera es concretarà en la fórmula «per Catalunya i l'Espanya gran» i que, en qualsevol cas, el 1914, obrirà les portes del procés de recuperació institucional en el qual encara ens trobem avui.

El que passa és que els límits polítics eren molt importants. I és que, si potent era l'empenta ideològica del catalanisme, com es pot comprovar en els textos que he anat examinant, era més potent encara la línia de defensa d'una monarquia unitària, que no admetia altra divisió que la provincial establerta el 30 de novembre de 1833 per Javier de Burgos.

Per tant, el primer pas d'aquell procés de recuperació no podrà excedir d'aquest marc. Naturalment, m'estic referint a la Mancomunitat, que neix amb el Reial decret de 26 de març d'aquell any. Segons el seu article primer, en efecte, «en cumplimiento de lo dispuesto en el Real Decreto de 18 de

3. ENRIC PRAT DE LA RIBA (1999), *La nacionalitat catalana*, Barcelona, Columna i Proa, p. 66 i s.

diciembre de 1913, autorizando a las diputaciones a mancomunarse para fines exclusivamente provinciales, se aprueba el adjunto Estatuto, por el que se ha de regir la Mancomunidad catalana, compuesta por las provincias de Barcelona, Gerona, Lérida y Tarragona».

Els límits restaven clars i, per tant, hom era conscient que feia falta un segon impuls que passés del fet administratiu a la dimensió política. Que és el que pretenia —i que no aconseguirà— el projecte d'Estatut d'autonomia aprovat per l'Assemblea de la Mancomunitat el 25 de gener de 1919, amb previsió d'unes competències certament notables per al que, com a les Bases de Manresa, s'anomenava *poder regional*. Des de l'ensenyament, el règim local o el dret civil fins a l'Administració de justícia o el nomenament de notaris i registradors, passant per les obres públiques que no fossin d'interès general espanyol, la sanitat i l'ordre públic, amb la policia, per tant.

Curiosament, no es feia cap referència a l'oficialitat lingüística, però era evident que es pressuposava que la llengua catalana era la de l'ensenyament. I el sistema de finançament tornava a ser el de concert.

Però el projecte no prosperarà: naufragarà després de la crisi del Govern de García Prieto, a qui succeirà l'imprevisible comte de Romanones. I és que, en una actitud prou coneguda, l'oposició de les forces polítiques espanyoles de dreta i d'esquerra fou frontal en el debat parlamentari dels dies 10 i 11 de desembre de 1919, i duríssimes les respostes de Maura i d'Alcalá Zamora al discurs de Francesc Cambó.

4. EL DECLIVI

Prat de la Riba havia mort abans, el 1917, i és el començament del declivi del catalanisme. Cambó pronunciarà aleshores el conegut discurs de Gràcia, amb la famosa expressió de

«Monarquia? República? Catalunya!». Però, a més, acabada la Primera Guerra Mundial, coneguda aleshores com la *guerra europea*, el país havia entrat en una fase de seriosos enfrontaments socials i, al final, el 13 de setembre de 1923, precisament des de Barcelona, el general Primo de Rivera dóna el cop d'estat.

És l'obertura d'un parèntesi que afectarà profundament la Lliga i que, naturalment, serà la fi de la Mancomunitat, dissolta per la disposició transitòria cinquena de l'*Estatuto Provincial* de 20 de març de 1925: per tant, som novament al punt de partida. D'altra banda, eren molt notables els interrogants polítics que, especialment per aquella agitació social, s'havien obert en les consciències d'alguns ciutadans integrats en els rengles del catalanisme.

I, quan, tancada la dictadura, es torna a allò que podríem denominar la *normalitat política*, un cop desaparegut Prat de la Riba, la gran referència del catalanisme no podia ser altra que Francesc Cambó. Però aquest ja no era el polític jove del vibrant discurs en defensa dels drets de Catalunya davant d'Alfons XIII, a l'Ajuntament de Barcelona, el 7 d'abril de 1904, ni el polemista brillant dels debats en el parlament espanyol que havia arribat a ministre i que fins i tot havia estat temptat per Alfons XIII al més alt nivell. Es tractava, en canvi, d'un personatge que ja era cosmopolita, que s'havia enriquit i que comprava obres d'art, però que, a més, tenia problemes de salut.

D'altra banda, en aquell moment crucial, la seva gran iniciativa serà la constitució del Partit Reformista, precisament amb Santiago Alba, un home que sempre s'havia oposat a l'autonomia de Catalunya. Que acabarà en no-res.

Era, doncs, l'evidència de la necessitat d'un relleu que no serà només generacional, sinó social també. Perquè l'àmbit polític del catalanisme s'havia eixamplat i, el 12 d'abril de 1931, qui guanya les eleccions municipals no és la Lliga

—que aleshores ja no es deia Regionalista, sinó Catalanista—, sinó un partit gairebé improvisat, però republicà i d'esquerres.

La inèrcia política, doncs, era imparabile, s'obrien les portes de la Segona República i, a Catalunya, la torxa de la reivindicació havia passat precisament a l'esquerra sota una altra etiqueta: la del nacionalisme.

Podem dir, doncs, que el catalanisme havia fracassat? Crec que la resposta no tindria el menor interès: senzillament, havia cobert el seu cicle polític i almenys ningú no li podrà negar el mèrit d'haver estat el primer a plantejar de manera nítida la qüestió de l'encaix polític de Catalunya en el marc d'un Estat incapaç fins aleshores —i encara avui— de percebre'n la complexitat cultural.

El cas és, però, que hi havia encara un altre factor que cal tenir en compte; però aquest venia de fora.

5. L'AUTODETERMINACIÓ COM A IDEAL

Aleshores ja feia tretze anys que, exactament el 18 de gener de 1918, el president americà Thomas Woodrow Wilson havia formulat els seus catorze punts, el quart dels quals afirmava que «totes les aspiracions nacionals ben definides hauran de rebre la satisfacció més concreta que pugui ser atorgada».

No és pot dir que el text —d'altra banda, una mica críptic— fos un model de tècnica jurídica i, de fet, ni tan sols emprava el mot *autodeterminació*. Però, en dimensió europea, era la referència convenient per al segon gran objectiu dels vencedors d'aquella Primera Guerra Mundial: sota l'impuls del primer ministre francès Georges Clemenceau, al costat de la humiliació d'Alemanya —en definitiva, la revenja de la humiliant derrota de França, el 1870, a Sedan—, el desmantellament de l'Imperi austrohongarès.

Una estructura política complexa que, amb una amarga nostàlgia, ens recorda Stefan Zweig en les seves memòries recentment publicades, quan ens explica que havia nascut el 1881 «en un imperi gran i poderós, en la monarquia dels Habsburg», i afegeix: «però no la cerqueu als mapes: n'ha estat esborrada sense deixar rastre».⁴

L'al·lusió no és gratuïta, perquè, com hem vist, almenys inicialment, aquell imperi havia estat la gran referència política per a la ideologia catalanista, com es comprova de manera evident en alguns passatges d'aquell Missatge a la reina regent, adreçat precisament a Maria Cristina d'Habsburg-Lorena, una princesa austríaca.

El tracte que l'Imperi havia donat a la qüestió hongaresa —en definitiva, la fórmula de la unió personal— havia de ser per als redactors d'aquell text la pauta per a una organització d'Espanya que integrés de manera adequada la realitat diferenciada de Catalunya: «Heu vingut [deia el Missatge] d'un gran poble a on es procura atendre la vida de totes les nacionalitats harmònicament al voltant del cap de l'Estat, com practica vostre magnànim parent Francesc Josep I, que no confon los poders, sinó que, esclau de lo que les lleis antigues disposen, se ceneix per igual la corona imperial d'Àustria i la corona real d'Hongria.» I es qualificava Hongria de «mirall de Catalunya».

Però, després del 1918, la nova ordenació política d'Europa havia canviat la referència. Perquè, si per al catalanisme aquesta havia estat el tracte donat a Hongria per l'Imperi fins a la guerra europea, ara resultava que, després de la pau, en el Tractat del Trianon, signat el 1920, precisament sobre la base de la doctrina de l'autodeterminació, aquell país centreeuropeu —per bé que notablement mutilat el seu

4. Stefan ZWEIF (2001), *El món d'ahir: Memòries d'un europeu*, Barcelona, Quaderns Crema, p. 10.

àmbit cultural per les fronteres excessives que es reconeixien a Romania i a Iugoslàvia— havia esdevingut ni més ni menys que un estat independent.

D'altra banda, com he dit, el nou impuls venia d'una esquerra que clarament es declarava republicana i, per tant, la pauta ja no havia de ser la unió personal, un concepte d'arrel evidentment monàrquica que, en el cas de Catalunya, havia tingut, a més, una referència sota la dinastia dels Àustria. Lluny, doncs, dels equilibris dialèctics que hem vist en *La nacionalitat catalana*, es podia parlar d'independència. I aquesta era la qüestió.

El text de referència pot ser ara el projecte d'Estatut de Núria del 1931, el preàmbul del qual afirmava que «la Diputació provisional de la Generalitat de Catalunya, en la redacció del projecte únic d'Estatut, ha partit del dret que té Catalunya, com a poble, a l'autodeterminació». I, reblant el clau, l'article 2 declarava que «el poder de Catalunya emana del poble», evidentment, el català.

Es tractava d'un discurs nou, que, d'altra banda, tampoc no quedava tan lluny del d'aquelles Bases del 1892. Naturalment, una altra cosa seran també els resultats tangibles, i el fet és que, ja en el mateix text de Núria, una cosa era el preàmbul i una altra de molt diferent el text articulat. I, d'altra banda, després, en arribar a Madrid, els obstacles seran els de sempre i, per tant, els resultats es quedaran més aviat curts.

6. LA PRIMERA AUTONOMIA

Com tots sabem, l'Estatut del 1932 es quedarà molt lluny del sentit institucional que, si és que en tenia cap, algun ingenu hauria pogut deduir de la proclamació d'abast confederal que Francesc Macià havia fet, des del balcó de la Generalitat,

el 14 d'abril de 1931. I fins i tot d'aquells plantejaments del text de Núria.

I és que, al final, les regles del joc s'hagueren de fixar un altre cop enmig de l'oposició del nacionalisme espanyol de dreta i d'esquerra, i encara gràcies a l'impuls de Manuel Azaña i —tot s'ha de dir— a la sensació de pànic que havia provocat l'intent de cop d'estat del general Sanjurjo, el 10 d'agost d'aquell any 1932. I n'hi ha prou de comprovar que la data del text estatutari és la de 9 de setembre següent.

No cal dir que aquelles afirmacions solemnes de Núria es quedaren en no-res i el seu article 1 simplement proclamava que «Catalunya es constitueix en regió autònoma, dins de l'Estat espanyol, d'acord amb la Constitució de la República i sota el present Estatut».

Però, continguts a part, el fet que cal constatar és també que el nacionalisme havia assolit la primera institucionalització política des del 1714, quan, com hem vist, un cop fracassat el projecte d'Estatut del 1919, el catalanisme no havia pogut passar del fet només administratiu de la Mancomunitat.

Però cal reconèixer que, amb la Segona República, el marc estatal era un altre. S'havia entrat en una nova concepció de l'Estat, allunyada del monolitisme institucional que imposava la concepció monàrquica, i l'article 11 de la Constitució del 1931 admetia que «si una o más provincias con características históricas, culturales y económicas comunes acordaran organizarse en región autónoma para formar un núcleo político-administrativo, dentro del Estado español, presentaran su Estatuto con arreglo a lo establecido en el art. 12».

Com és prou sabut també, la del 1932 serà una autonomia complicada. Primer, a causa de la irracional aventura del 6 d'octubre de 1934, que acabaria amb el Govern de la Generalitat a la presó i que donaria lloc a una interrupció que durarà fins a les eleccions de 16 de febrer de 1936, i aleshores ja érem a les portes de la Guerra Civil.

7. L'IMPACTE DE LA GUERRA CIVIL

El teló final caurà amb la llei franquista de 5 d'abril de 1938, quan les tropes nacionals estan entrant a Catalunya, llei que, un cop acabada la guerra, fou complementada per la de 8 de setembre de 1939.

Segons l'exposició de motius del primer text, prou expressiva en els seus termes, «cualquiera que sea la concepción de la vida local que inspire normas futuras, el Estatuto de Cataluña, en mala hora concedido por la República, dejó de tener validez, en el orden jurídico español, desde el día diecisiete de julio de mil novecientos treinta y siete». No hi ha, doncs, derogació expressa, perquè el fet es té per evident: «no sería preciso, pues, hacer ninguna declaración en este sentido».

La raó de fons és un altre cop el dret de conquesta, per bé que, en realitat, la finalitat de la llei era limitada: només el restabliment de la demarcació provincial i, si «la entrada de nuestras gloriosas armas en territorio catalán plantea el problema», l'article 1 el solucionava simplement amb la restauració de les quatre províncies.

Més prudent —naturalment des d'un punt de vista de tècnica jurídica—, el segon text, en el seu article únic entra, ara sí, en l'aspecte derogatori i afirma que «quedan sin efecto, y por tanto dejarán de aplicarse desde esta fecha, todas las leyes, disposiciones y doctrinas emanadas del Parlamento de Cataluña y del Tribunal de Casación, restableciéndose en su integridad el Derecho existente al promulgarse el Estatuto».

En qualsevol cas, eren un altre cop la terminologia i els objectius del nacionalisme espanyol més dur, però allò que importa és que Catalunya desapareixia institucionalment una altra vegada i hom tornava al marc polític anterior a 1931.

La història posterior és prou coneguda i, el 18 de desembre de 1979, quan, en virtut de la Llei orgànica-

ca 4/1979, s'aprova l'Estatut, hom ha entrat en el tercer acte d'aquell procés de recuperació institucional iniciat amb la Mancomunitat. Però crec que allò que cal constatar és que el catalanisme de la Lliga ja no tindrà lloc en la nova escena política i fracassarà l'intent de ressuscitar-la, i naufragarà de manera patent en les primeres eleccions autonòmiques de 1980.

L'impacte de la Guerra Civil —a l'inici de la qual molts dels seus homes foren perseguits i s'hagueren d'exiliar, simplement perquè arriscaven la vida— fou implacable. Marcarà, doncs, un abans i un després, i una bona part d'aquella gent s'acabarà passant al cantó franquista, fins i tot amb renúncia pública del seu passat polític.

La referència pot ser Ferran Valls i Taberner, l'il·lustre medievalista, membre destacat abans d'aquella guerra de les noves generacions de la Lliga, amb la figura alta, el cap noble, sempre vestit de negre —el recordo amb afecte a les classes de primer curs dels denominats aleshores estudis comuns de la llicenciatura de filosofia i lletres. Era a les portes de la mort, que tindria lloc el 1942, i havia escrit un text de títol prou il·lustratiu: *Reafirmación espiritual de España*. I és que, en definitiva, el moment polític d'aquell catalanisme havia passat, sense retorn, a la història.

8. LA SEGONA AUTONOMIA

El seu espai era ocupat per un altre nacionalisme, liderat per Jordi Pujol, diferent també d'aquell primer d'Esquerra Republicana de Catalunya, que, al seu torn, amb prou feines havia pogut resistir les dures conseqüències dels quaranta anys de dictadura.

Entre d'altres raons perquè, a mitjan dècada dels setanta del segle passat, els joves d'ideologia esquerrana esta-

ven absorts amb la lectura reverent d'*El capital*. Si no amb la referència política de la Unió Soviètica, més o menys filtrada a través de les tesis de Gramsci.

La pauta ens la donen els resultats de les primeres eleccions democràtiques, les del 15 de juny de 1977. Qui guanya és el PSC, amb 870.352 vots i el segueixen, per bé que a notable distància, el PSUC, amb 558.132 vots, i la UCD, amb 515.293. I no és fins al quart lloc que, amb 514.647 vots, hom troba el Pacte Democràtic per Catalunya, coalició formada per Convergència Democràtica de Catalunya —que Jordi Pujol havia fundat a Montserrat el 1975— i pels socialistes de Josep Pallach, aleshores ja difunt, però que s'acabarien integrant al PSC.

És cert, però, que, encara en el marc del nacionalisme, Unió Democràtica de Catalunya tenia 172.791 vots, però Esquerra només arribava als 149.954.

El que passa és que aquest mapa polític no tindrà continuïtat en les primeres eleccions autonòmiques del 1980, en les quals, enmig de la sorpresa general, no guanyarà el partit socialista, sinó el nou nacionalisme.

L'explicació és senzilla i prou coneguda per tothom. D'una banda, la burgesia havia decidit que s'havia d'entendre amb Convergència, com abans de la Guerra Civil s'havia entès amb la Lliga, per exemple, aleshores, a l'hora de demanar el proteccionisme aranzelari i, ara, beneficis fiscals del 95% en els impostos de patrimoni i de successions per a les empreses familiars. De l'altra, el PSC era un món complex, on manava una gent que formava part de les *elits*, i no només les intel·lectuals, del país, però qui dipositava els vots era fonamentalment la immigració, i aquesta, que estava tot just iniciant la identificació amb el país, es desentenia del Parlament de Catalunya.

Naturalment, aleshores ja teníem el nou Estatut, el del 1979, que, en el seu preàmbul es limita a prendre com a

referència sobreentesa el de la Segona República, tot indicant que «en el procés de recuperació de les llibertats democràtiques, el poble de Catalunya retroba les seves institucions d'autogovern», tot afegint que el dret que s'exercita «és el dret a l'autonomia que la Constitució reconeix i garanteix a les nacionalitats i regions que integren Espanya».

Lluny quedava qualsevol rastre del dret a l'autodeterminació i, sobre aquesta base, l'article 1 es limita a afirmar que «Catalunya, com a nacionalitat i per accedir a l'autogovern, es constitueix en Comunitat Autònoma». Per tant, en el marc de les dues possibilitats —nacionalitats i regions— de l'article 2 de la Constitució del 1978.

Una alternativa que, com és prou sabut, ha quedat desdibuixada després sobre una doble base. Primer, amb l'aplicació, més enllà de la geografia previsible —Catalunya, el País Basc i Galícia—, del concepte de nacionalitat, tot estent-lo a Andalusia en aprovar-se, el 30 de desembre de 1981, el seu Estatut. Segon, amb la generalització del concepte d'autonomia política de l'article 152 de la Constitució, que, enfront de l'autonomia només administrativa de l'article 148, semblava reservat a aquelles tres nacionalitats.

Però ara no és aquesta la qüestió. Allò que importa és constatar que aquell mapa inicial de les eleccions autonòmiques era transitori i la perspectiva de què disposem ara ens mostra una evolució, no cal dir que lenta, però constant, cap a l'esquerra. I és que, fruit d'un imparable canvi social, s'estaven produint dos fets cabdals, que, al final, han donat lloc a un nou equilibri de forces.

Un és la reaparició significativa d'Esquerra Republicana de Catalunya, que comporta la reafirmació d'aquell nacionalisme del 1931, que se segueix declarant independentista, en contrast evident amb les imprecisions que, fruit en part —però no totalment— de les limitacions que comporta l'exercici efectiu del poder, han aparegut en el de Convergència.

Per exemple, quan Jordi Pujol, en una conferència pronunciada a Madrid el 1999, per tant en el tram final de la seva carrera política, afirmava que —tradueixo— «he defensat el dret a la diversitat, a la diversitat, per descomptat, a la de Catalunya dins d'Espanya, però també a la de tots. Sens dubte la nostra és més marcada que d'altres, potser la que més, però, en fi, aquesta diversitat nostra amb característiques pròpies de nació dins del conjunt d'Espanya és quelcom que hem defensat sempre».⁵

Des d'un punt de vista institucional, els termes són imprecisos. Fins i tot podríem parlar d'un cert retorn al raonament contradictori, per bé que doctrinalment més elaborat, de Prat de la Riba a *La nacionalitat catalana*; però sembla que ara tot té lloc sense tanta tensió i sense plantejar clarament quina ha de ser, en perspectiva catalana, la definició jurídica del marc polític convenient.

Però potser és l'altre fet el que més crida l'atenció: és a dir, la implicació en la política catalana, a partir especialment del fet municipal, de la segona generació dels immigrants dels anys seixanta i setanta del segle passat. Una implicació que, des del meu punt de vista, està donant lloc a un fenomen certament cabdal: l'aparició d'un segon catalanisme o, si voleu, d'un catalanisme que podríem qualificar de *relatiu*. La qual cosa ens du evidentment a canviar de segle.

9. UNA NOVA SOCIETAT

Des del meu punt de vista, en aquest començament del segle XXI, sempre en la perspectiva del procés de recuperació institucional, hi ha un fet cabdal: la identificació progressiva

5. Jordi PUJOL (2000), «Paraules del President de la Generalitat», Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, p. 193.

amb el país de la gent procedent de les grans immigracions d'aquells anys. Perquè, no ens enganyem, els catalans de quatre cognoms són una minoria.

De fet, com és prou sabut, n'hi havia hagut abans una primera, d'immigració: la del començament del segle XX, amb la referència de l'Exposició Universal del 1929. Però és una gent que, a través de tres o quatre generacions, ha tingut temps d'identificar-se amb la dinàmica social, econòmica i política, fins i tot cultural, d'un país que ja han fet seu. La qüestió, en canvi, és la segona i, per tant, la gent vinguda durant la vigència del sistema polític anterior, quan Catalunya no existia institucionalment.

No cal donar xifres sobre la magnitud d'aquest moviment migratori: són prou conegudes. En canvi, m'agradarà de fer una breu reflexió, a partir de les referències que ens ofereix Anna Cabré en el llibre *El sistema català de reproducció*, malgrat que el treball estigui fet sobre dades del 1986, per tant, fa gairebé vint anys, quan la població de Catalunya era de 5.978.633 habitants.

Segons Cabré, si no haguessin existit les dues onades immigratòries del segle XX, enfront d'aquests gairebé sis milions, els habitants de Catalunya haurien estat només 2.370.000. Per tant, en xifres rodones, un 40% de la població de 1986 o, allò que és igual, el 60% dels catalans tenien aleshores una procedència exterior, amb totes les imprecisions que comporta aquesta terminologia; però allò que importa és que, lògicament, la proporció no pot ser inferior ara.⁶

A partir d'aquest mapa demogràfic, és normal que, segons dades de l'Institut Català d'Estadística, els primers cognoms dels catalans siguin els de García —és cert que de possible origen medieval també—, Martínez i López, de ma-

6. Anna CABRÉ (1999), *El sistema català de reproducció*, Barcelona, Proa, p. 181 i s.

nera que cal baixar molt per trobar els Torres, que poden ser d'origen doble, i els Vila. I els Puig, que ens creiem tan importants, no superem el lloc 37.

Però, en el revers, segons una enquesta realitzada el 2004 per la Generalitat, relativa al grau d'identificació de la població de Catalunya amb el país, solament el 13% dels enquestats es declaraven només espanyols (el 7,6%) o més espanyols que catalans, mentre que el 41,7% es declarava només català (el 16,1%) o més català que espanyol. Entremig, la proporció dels que se sentien les dues coses a la vegada era del 39,8%.

Són graus d'identificació certament notables, perquè, si més d'un 60% dels catalans, en una, dues o tres generacions, tenen les seves arrels fora del país, cal deduir que una bona part d'ells està dins del 40% que opta per l'equidistància i, matemàticament, fins i tot resta marge perquè alguns entrin en el 40% que opta per la identificació catalana.

El que succeeix és que, com és lògic, aquest procés d'identificació, que fins i tot pot semblar ràpid, no és necessàriament cultural també i, per tant, es produeix l'impacte lògic quant a les actituds lingüístiques. És a dir, les estadístiques coincideixen a situar l'ús de l'una i l'altra llengua en xifres de prop del 50%, amb un desequilibri evident entre el rerepaís de Barcelona i la resta de Catalunya.

Vol dir, per tant, que hi ha catalans de sentiment que parlen habitualment en una llengua que no és la que l'article 3 de l'Estatut qualifica de llengua pròpia del país i, per tant, cal admetre l'existència d'altres referències d'identificació, la determinació de les quals correspon sens dubte als sociòlegs.

En el benentès que la dinàmica d'integració no resta tancada. I la referència és també a aquell informe; segons aquest, en efecte, gràcies sens dubte a l'impacte d'un sistema educatiu basat en la llengua del país, més enllà de quin sigui

l'ús habitual d'aquesta, el 74,5% dels ciutadans de Catalunya la sabien parlar i el 74,4% estaven en condicions de llegir-la, sobretot els més joves.

Com és natural, tot aquest procés d'identificació té el seu reflex en les actituds polítiques i, aleshores, la referència ha de ser necessàriament el Partit dels Socialistes de Catalunya, la base sociològica del qual és precisament aquesta segona immigració i que, tot i la seva dependència del socialisme espanyol, és evident que ha iniciat una nova dialèctica: aquell catalanisme que he qualificat de relatiu, el qual només és possible —i per això precisament és relatiu— en el marc d'aquella dinàmica, a vegades lenta, d'identificació de la seva clientela amb el país.

La referència d'autoritat és a les resolucions del 10è Congrés del Partit, que va tenir lloc a Barcelona del 23 al 25 de juliol de 2004, concretament, en l'apartat dedicat a la denominada «Espanya plural». Segons aquestes resolucions, «Catalunya i Espanya necessiten un nou impuls que consolidi el projecte de l'Espanya plural: un projecte federal de caràcter plurinacional, ni unitari ni centralista, que es basi en l'acceptació i el consens ampli i profund entre els diferents pobles d'Espanya».

Un projecte federal, continua el document, «que ha de quedar garantit en el nou text constitucional i que ha de permetre que s'hi sentin còmodes tant les nacions històriques com Catalunya, com la resta de regions i nacionalitats que conformen l'Estat espanyol». L'aposta, doncs, és «per una Espanya que assumeixi definitivament, sense traumes ni suspicàcies la seva realitat diversa».

Però, després d'aquest punt de partida, és evident que la base social —que és la que és i, al capdavant, la que diposita els vots a les urnes— imposa les limitacions convenients i hom matisa tot seguit que, «per tant, des de la ferma convicció de la realitat nacional de Catalunya, cal una tasca de

moderació, de diàleg i d'integració en tots els àmbits i institucions». I això «vol dir més i millor autogovern, és a dir un govern per als ciutadans i les ciutadanes. Vol dir, per tant [i aquí entra en joc la dialèctica que podríem qualificar de *compensatòria*], prioritzar les persones i llurs necessitats socials sobre les pàtries».

Per això he parlat de catalanisme relatiu. Un catalanisme que, com d'altra banda és natural, quedava lluny de les preses de posició fetes en els congressos, gairebé coetànies, dels dos partits nacionalistes.

10. ELS FACTORS NOUS

Naturalment, tots sabem que aquestes constatacions —que poden ser compartides o no— no tanquen, vist en un sentit dinàmic, el mapa polític de la societat catalana d'aquest inici del segle XXI, perquè, d'una banda, estem vivint tot el problema de la tercera immigració i, de l'altra, resta la incidència que hi pugui tenir la construcció de la Unió Europea.

La nova immigració ha estat objecte d'un tractament específic en aquest cicle, a cura precisament de l'anterior president de la Generalitat; per tant, no crec que calgui insistir sobre la seva importància en el marc de la qüestió que ens ocupa. En qualsevol cas, és un problema més difícil de resoldre que el de les dues immigracions anteriors, a causa evidentment d'un distanciament cultural especialment notori quan es tracta de gent educada en un fet religiós tan allunyat de la cultura occidental com és l'islam.

Però aquest ja no és només un problema de Catalunya, com, en bona mesura, succeí en les dues immigracions del segle XX: és un fet europeu i fins i tot un fet del Primer Món. El que passa és que, al revés d'aleshores, ara Catalunya existeix i, a més, segons l'article 15 de l'Estatut, amb una com-

petència notable —no tota la que voldríem, és cert— en una matèria tan decisiva com és l'ensenyament.

Però ja he dit que crec que la qüestió ja ha estat tractada a bastament en aquest cicle i, malgrat el seu atractiu, no hi vull insistir. Resta, en canvi, la construcció europea, especialment notòria en aquests dies, quan estem en plena fase de ratificació del denominat Tractat pel qual s'estableix la Constitució per a Europa.

No ens enganyem: el Tractat és una potent línia de defensa construïda pels partidaris del concepte d'Estat nació, la configuració escrita de la qual ha estat confiada a un equip dirigit per un personatge d'ideologia tan notòria com Valéry Giscard d'Estaing. I, com a pauta a aquest respecte, tots sabem quina ha estat l'evolució del text quant a les referències que, al costat de les dels ciutadans i dels estats, es feien inicialment als pobles.

És cert que en el preàmbul se cita els pobles d'Europa, però és evident també que hom està pensant en els estats que signen el Tractat, perquè resulta que els pobles dels quals es parla, «sense deixar de sentir-se orgullosos de la seva identitat i de la seva història nacional, estan decidits a superar les seves antigues divisions i, cada cop més estretament units, a forjar un destí comú».

Per si quedés algun dubte, l'article 1.1 ens explica prou clarament quins són els protagonistes del document: «la present Constitució, que neix de la voluntat dels ciutadans i dels estats d'Europa de construir un futur comú, creen la Unió Europea, a la qual els estats membres atribueixen competències per assolir els seus objectius comuns».

I, al costat d'aquest plantejament tan nítid —és a dir, només estats i ciutadans—, l'article 1.2, entre els valors de la Unió, afirma el seu respecte als drets humans i precisa: «incloent-hi els drets de les persones pertanyents a minories». Per tant, ni tan sols les minories —i no diguem els pobles—,

sinó només les persones que les integren i, per tant, tornant al punt de partida, el protagonisme del ciutadà i de l'Estat, i res de drets col·lectius.

És cert que l'article 1.3, al final de l'apartat 3, fa una referència a allò que anomena «diversitat cultural i lingüística». Però l'actitud és merament passiva, de forma que d'allò que es tracta és, simplement, d'afirmar el respecte a aquella diversitat, però a distància, sense preveure no ja un objectiu de foment, sinó ni tan sols el de manteniment de l'estatus actual.

Com és cert també que, en la secció segona del capítol I del títol VI, es parla del Comitè de les Regions. Però és un òrgan que es rep sense convicció i que ni tan sols se sap qui l'ha d'integrar, de manera que el primer article que se li dedica, el III-386, preveu només que el Consell de Ministres, a proposta de la Comissió Europea, per unanimitat, en determinarà la composició, que pot arribar a tres-cents cinquanta membres.

Per tant, l'escepticisme ha de ser total, al marge fins i tot del caràcter només consultiu de l'òrgan i de la desgana amb què hom veu els seus dictàmens, de forma que, segons l'article III-388, si aquests no s'emeten en el termini d'un mes, se'n podrà prescindir.

En el fons, però, aquest distanciament no deixa de tenir la seva lògica, i és que, en l'actual estructura de la Unió, és molt difícil, per no dir impossible, l'assoliment d'un encaix adequat per a un fet regional —naturalment, en terminologia europea— com el nostre.

El greuge que cal fer al Tractat, doncs, és la seva ignorància —una ignorància volguda— de l'existència de fets regionals que, des del punt de vista cultural i per raó del nivell de reconeixement polític assolit dins de l'Estat respectiu, reclamaven un tracte específic. Per exemple, preveient que els estats concernits haurien d'establir en el si del seu

dret intern els mecanismes necessaris per a donar-los entrada en aquelles preses de decisió que els podrien afectar.

Però l'observació és ingènua perquè, en el fons, això és el que volien evitar els qui controlaven la redacció del Tractat. I precisament per aquestes raons, penso que, quan en el darrer referèndum es va voler afirmar que d'allò que es tractava era de dir sí a Europa, conscientment o no, no es deia la veritat. Perquè el fet és que aquest país és Europa des que, segons la crònica, l'any 785, veient d'on bufava el vent, els meus ancestres de Girona van decidir de lliurar-se a Carlemany.

11. EL NOU POSSIBILISME

Però, un cop fetes aquestes consideracions, allò que importa és veure fins a quin punt el Tractat està realment en condicions de ser el gran, definitiu, marc de defensa del concepte d'Estat nació.

Jo tinc la impressió que el cicle històric d'aquesta forma d'organització del poder polític ha iniciat la fase final, i això per dues raons. D'una banda, perquè, al costat dels Estats Units, la Xina o l'Índia, les magnituds no encaixen amb les exigències, no només econòmiques, de la nova ordenació de les relacions internacionals. De l'altra, perquè, des de l'òptica del ciutadà, pugna amb l'increment del sentit crític d'aquest, quan d'allò que es tracta és de valorar l'eficiència de les administracions a l'hora de donar satisfacció a les seves exigències, cada cop més altes, de benestar.

Malgrat que alguns autors —com ara el qui fa uns anys va afirmar ni més ni menys la fi de la història—⁷ clamin

7. Francis FUKUYAMA (2004), *La construcción del Estado*, Barcelona, Ediciones B.

últimament, per bé que pensant fonamentalment en el Tercer Món, per la reconstrucció de l'Estat.

Tots sabem, en canvi, que, a escala europea, la mundialització exigeix una altra ordenació política, per exemple, en matèria econòmica —i no només la política monetària—, però també en matèria de defensa i de política exterior, i això només és possible precisament a costa de les competències estatals. I, aleshores, la reflexió sembla òbvia: el text del Tractat pel qual s'estableix una constitució per a Europa només pot ser un punt de partida, perquè el marc d'actuació directa de les institucions europees que resulta del seu títol III —que és el que defineix les competències de la Unió— és certament estret.

Però, al costat d'aquesta erosió política des de dalt, hi ha la que es produeix des de baix, i aquí, com he dit, el ciutadà és un fet determinant. Perquè el seu progrés cultural estimula el seu sentit crític i, aleshores, la gran pregunta és per quina raó objectiva els impostos que jo pago no han de ser administrats primerament, abans de qualsevol solidaritat, en benefici meu i precisament per les autoritats que tinc més a l'abast, amb les quals m'és molt més fàcil la relació i, per tant, la formulació de les meves peticions.

La conseqüència aleshores és una imparable dinàmica d'increment del poder regional; l'estem vivint a Europa i més enllà, enfront de les lògiques resistències dels grans grups de pressió —polítics, mediàtics, financers, els cossos de funcionaris, com acabem de veure amb les resistències al trasllat a Barcelona de la Comissió Nacional del Mercat de les Telecomunicacions—, que, instal·lats sòlidament a les capitals dels estats, controlen des de sempre el poder central.

Una dinàmica que no cal dir que a Espanya assoleix la seva més notòria exteriorització amb les actuals reivindicacions, a Catalunya i a Euskadi, de més autonomia.

Però, no ens enganyem: ara com ara, això no és la independència, i, ens agradi o no —a mi no m'agrada—, hi ha

raons objectives que fan lògica aquesta negativa. D'una banda, perquè la nostra societat és la que és, i aleshores em sembla evident que la segona immigració no ha arribat encara al grau d'identificació amb el país que ja ha assolit la primera.

Però, de l'altra, perquè no podem negligir el poderós factor econòmic i és que, un cop caigudes les duanes interiors després del 1714, són gairebé tres segles d'unitat de mercat i, al final, resulta que el dèficit de la balança comercial catalana amb la resta del món es compensa, i fins i tot esdevé positiva, quan entra en joc el comerç amb Espanya.

Són referències que condicionen les actituds dels empresaris, començant pels sectors més significatius de l'economia catalana, com ara el farmacèutic o l'agroalimentari, per no parlar de La Caixa, que és evident que té una posició destacada en empreses com Telefónica, Endesa, Gas Natural o Repsol, de clar abast estatal, sense oblidar-nos evidentment d'Abertis, d'Immobilària Colonial o d'Aigües de Barcelona. Però també la dels sindicats, perquè, al final, estan en joc els llocs de treball.

I, si se'm permet la referència, que certament no és una broma, tinc els meus dubtes sobre si pot ser independentista el Futbol Club Barcelona, mentre la Champions League no hagi substituït, si és que s'hi arriba, la Lliga espanyola.

Però resta encara un altre obstacle, que és jurídic: la potent línia de defensa que ha construït la Constitució del 1978. Des de la redacció de l'article 2 —que, si bé ens diu que l'Estat està integrat per nacionalitats i regions, ho fa després d'afirmar la indissoluble unitat de la nació espanyola—, a l'article 8, que posa sota l'empara de les forces armades la defensa de la integritat territorial d'Espanya, passant per l'estrict control estatal de la convocatòria de referèndums, que resulta de l'article 149.1.32 i del 92. Per no parlar de la possibilitat que, segons l'article 155, té el Govern de l'Estat per, amb la majoria absoluta del Senat, suspendre l'autonomia.

Una línia defensiva que, quan entri en vigor —caldrà veure, però, què passa amb el referèndum francès—, completarà aquell Tractat europeu que, al seu article 1-5, afirma que la Unió «respectarà les funcions essencials de l'Estat, especialment les que tenen per objecte garantir la seva integritat territorial, mantenir l'ordre públic i salvaguardar la seguretat nacional».

Amb la qual cosa, és evident que allò que es pretén és, sempre a la defensiva, d'elevat l'actual realitat física dels estats ni més ni menys que a la categoria de fet essencial.

Crec que és la millor confirmació d'aquella actitud a la defensiva que he pressuposat. Però que, per tot allò que s'ha comentat, al final, resulta anacrònica. És a dir, en perspectiva llarga, em sembla evident que el camí de recuperació institucional iniciat a Catalunya pel catalanisme al començament del segle passat, del qual ara estem vivint una nova etapa amb la reforma de l'Estatut del 1979, és un procés sense retorn.

Un fet, per tant, històricament irreversible que, des del meu punt de vista, en l'objectiu següent —perquè d'aquí a quinze, vint o vint-i-cinc anys, evidentment no jo, se'n tornarà a parlar—, ha de tenir la vista posada en l'assoliment d'una relació de tipus confederal.

I és que sempre he cregut que el gran impuls per a la consolidació del fet democràtic ha de venir de la mà de la projecció del poder sobre el territori, i això significa un increment del protagonisme de les estructures polítiques més properes al ciutadà. Un impuls que, malgrat totes les resistències, crec que, ja ara, està tenint a Europa i més enllà, el seu impacte en l'organització dels estats.

Si fem de les magnituds de Catalunya el punt de referència, podríem dir que, des d'un punt de vista territorial o pel seu nombre d'habitants, la major part dels països integrants de la Unió Europea són estats d'una dimensió que

qualificaré de *regional*. I, dels grans, Alemanya, igual com Àustria, és un estat federal —que, per cert, ha viscut darrerament la decidida actitud dels *lands* contra la reforma del *Bundesrat* que pretenia el poder central—, Espanya té una estructura autonòmica que és irreversible i que és evident que està en fase d'aprofundiment; el Regne Unit ha reconegut els fets territorials d'Escòcia i del País de Gal·les; Portugal té un règim d'autonomia per a les illes Madeira i les Açores, i, darrerament, Itàlia, amb totes les complexitats de la política d'aquell país, ha entrat en un procés d'organització federal. Resten només França i Polònia.

Crec, doncs, que les referències són notables, i, precisament per aquesta raó, en un altre lloc, pensant naturalment en Europa, he parlat d'un cert retorn a l'edat mitjana. Però també de la conveniència, en el marc del procés de reforma estatutària que tenim en marxa, de fer ús, ja des d'ara, del concepte de drets històrics que figura en la disposició addicional primera de la Constitució.⁸

El Tribunal Constitucional, en les sentències 76/1988, de 26 d'abril, i 88/1993, de 12 de març, ha deixat establert que l'al·lusió que fa aquella disposició als territoris forals —punt de referència per al reconeixement dels drets històrics— no s'ha de circumscriure al País Basc i a Navarra, i és en aquesta direcció que la disposició addicional cinquena de l'Estatut d'Aragó ha estès de manera expressa el concepte a aquest territori.

Per a Catalunya —si és que, vist el precedent aragonès i més enllà d'una realitat cultural diferenciada que és evident, fes falta adduir una referència formal—, el nexa amb el concepte de dret històric és, com a mínim, aquell manteniment després del 1714 del nostre dret civil. I les finalitats

8. Josep M. PUIG SALELLAS (2003), *Catalunya: la penúltima cruïlla*, Barcelona, Edicions 62, p. 314 i 279.

són clares: d'una banda, la justificació, ja des d'ara, d'un tracte bilateral en la relació amb l'Estat i, de l'altra, amb vista a la reforma estatutària que tindrà lloc d'aquí a deu, quinze, vint anys, l'assoliment de la relació de tipus confederal a la qual he fet més d'una al·lusió. Però això ja seria un altre article...

DEBAT

MODERADOR (SALVADOR GINER): Si hi ha alguna intervenció, observació, comentari o pregunta per a fer, ara se n'obre el torn.

JOAN A. ARGENTER: En relació amb l'última afirmació sobre els drets històrics, jo li volia preguntar: no sé si vostè va escoltar la viceministra del Govern espanyol, que va dir que la noció de drets històrics, del concert econòmic, només es podia aplicar al País Basc i a Navarra. Aleshores, suposo que això es devia fer amb coneixement d'aquesta Sentència del Tribunal Constitucional.

230

JOSEP M. PUIG SALELLAS: El Tribunal Constitucional és el màxim intèrpret de la Constitució. El fet és que en dues sentències ha pres unes posicions, com tota la doctrina del Tribunal Constitucional; no es pot dir que sigui una doctrina nítida, però és evident que la direcció és la de no limitar el concepte de territori..., perquè el concepte no és de dret històric, el concepte és el de territori foral. La disposició general primera diu que es reconeixen drets històrics als territoris forals. Igual com l'article 2 de la Constitució no ens diu quins territoris són nacionalitats i quins són regions, i així s'ha pogut reconèixer el concepte de nacionalitat a Andalusia, en el seu Estatut, i d'aquí ha vingut tota la generalització després del sistema autonòmic. En conseqüència, la disposició addicional tampoc no ens diu que els únics territoris forals siguin el País Basc i Navarra, encara que és evident que quan es redacta el text s'està pensant en els drets forals, concretats bàsicament en el que després ha estat el concert econòmic. Però, és clar, hi ha un altre argument més potent: l'Estatut d'Aragó, una llei orgànica aprovada pel parlament espanyol, reconeix a l'Aragó drets històrics, per tant, ja tenim un text

que forma part del bloc de la constitucionalitat que reconeix explícitament que hi ha un territori, que és l'Aragó, en conseqüència, no és Navarra ni el País Basc, que té drets històrics. Si l'Aragó té drets històrics, òbviament en pot tenir Catalunya, en pot tenir el País Valencià, en poden tenir les Illes, per tant, aquesta és una qüestió que fins ara ha estat negligida. Jo mateix considero que el concepte de dret històric és una mica benpensant, però, naturalment, en política, totes les argumentacions són vàlides i del que es tracta no és tant que nosaltres puguem tirar més canonades amb el concepte de dret històric, sinó que allà, a l'hora de reconèixer-nos una determinada bilateralitat, per exemple, en la relació, puguin tenir una excusa per a emparar-se davant de la clientela política que no és la que viu a Catalunya. Així doncs, des d'aquest punt de vista, jo crec que el nou Estatut hauria de recollir el concepte de dret històric, en la línia d'allò que ha fet l'Estatut d'Aragó, i a partir d'aquí, en el futur, tota dialèctica és possible. Insisteixo que, des del meu punt de vista, s'ha de basar en l'assoliment de la relació bilateral, i en allò que fa referència a l'estructura de l'Estat, en una dinàmica que ens porti a la confraternitat, és a dir, al retorn a la situació històrica anterior a l'any 1714.

231

N. n.: Quan parla de tots els drets històrics o de la situació de Catalunya dins de l'Estat espanyol, veig que des del punt de vista espanyol hi ha un problema, i és que nosaltres establím les nostres reivindicacions com si nosaltres fóssim els únics, com si haguéssim de tenir una relació bilateral entre Catalunya i l'Estat espanyol. Però l'Estat espanyol, en aquests moments, m'imagino que també té un altre problema, que és què passa amb la resta de les comunitats autònomes quan Catalunya fa de carro que tira i reivindica una sèrie de drets. Després sempre hi ha Andalusia, que s'hi apunta. Com articula la relació amb la resta de les comunitats autònomes de

l'Estat? Això és un problema que és afegit per a l'Estat espanyol, imagino. Sempre tindrem aquest llast.

JOSEP M. PUIG SALELLAS: Sí, però les coses són el que són, i no cal donar-hi voltes. El fet evident és que, quan es redacta la Constitució, l'any 1978, ja se sap que a l'Estat espanyol hi ha uns territoris que són diferents dels altres, i per això l'article 2 parla de «nacionalidades y regiones», concepte que després no ha estat desenvolupat, però si vostè passa de l'article 2 a la disposició transitòria segona, que diu que determinats territoris, aquells que van fer un plebiscit sobre un Estatut d'autonomia anteriorment, tenen un procés específic d'accés a l'autonomia, i això només ho havien fet Catalunya, el País Basc i Galícia, Catalunya obtenint l'Estatut l'any 1932, el País Basc, l'any 1937, en plena Guerra Civil, i Galícia només fent el plebiscit, era evident que la cosa quedava clara. Més encara si partim de la base que al títol vuitè de la Constitució hi ha dues classes d'autonomia, l'autonomia administrativa, de l'article 148, i l'autonomia política, del 152, que és l'únic article que parla de govern, d'assemblea legislativa i de tribunal superior. El que passa és que després ha vingut la generalització.

Naturalment això crea un problema, és cert. Però, primer, la dinàmica reivindicativa de territoris com Catalunya i el País Basc —i ara es posa en evidència— és molt superior a l'altra dinàmica reivindicativa. Segon, el pes específic de Catalunya en els resultats electorals de l'Estat espanyol té una certa importància, i això té la seva incidència, no només en l'àmbit del socialisme, sinó que la comença a tenir, també, encara que molt tènue, en l'àmbit del Partit Popular. Això que diu vostè és cert, ara el que és evident és que la dinàmica de reivindicació que té Catalunya és molt superior a la dinàmica de reivindicació que té la Rioja, per exemple. Per tant, es tracta, en aquest marc, d'obtenir allò que es pugui i d'acumular

totes les argumentacions possibles, en el benentès que mai no s'aconseguirà allò que nosaltres creiem que hauríem d'aconseguir. Però, és clar, partim d'una realitat històrica que és la que és, i hem de jugar les regles del joc. Així doncs, estic d'acord amb vostè que hi ha aquesta circumstància d'igualació. És a dir, el nacionalisme espanyol ha tingut una tècnica molt clara a l'hora de plantejar aquesta qüestió, que és la generalització de les autonomies. La Constitució, si es llegeix el títol vuitè, recull que hi pot haver regions que no tinguin estatut d'autonomia, de manera que preveu la possibilitat que siguin impulsades pel Govern central. Per tant, generalització del sistema, a partir sobretot del cop d'estat del tinent coronel Tejero, i la LOAPA, pactada per la UCD i el PSOE, i segon, generalització sobre la base de l'autonomia política de l'article 152. És clar, aleshores és una tècnica per a difuminar les autonomies de Catalunya i del País Basc, però això té un efecte bumerang. Avui, el fet autonòmic és imparable, ja no hi ha manera de tornar enrere, i desenganyí's, si l'espoli fiscal de Catalunya és terrorífic —alguns dels qui som aquí hem assistit avui a un dinar en el qual el professor Tremosa ens ha fet una exposició il·lustrativa del sistema, és a dir, arribem a graus del 9% del PIB—, si això és així, és clar, la reivindicació política és inevitable, i això penetra en els ciutadans, perquè això convenç no només els qui són nacionalistes a Catalunya, sinó també els qui, sense ser-ho, volen un major benestar: escoles, sanitat, etc. Així doncs, és un procés que, si és cert que es mou en aquest àmbit que diu vostè, fa que inevitablement als territoris de més dinàmica econòmica es demanin més competències. I després de Catalunya, no en dubti ni un moment, vindrà el País Valencià i les Illes, sobretot les Illes, que són objecte d'un espoli fiscal superior al nostre, segurament.

233

N. n.: Ja que ho ha citat, quina credibilitat atorga a aquests estudis sobre aquests pretesos espolis?

JOSEP M. PUIG SALELLAS: Primer, no sóc un expert, jo li diré el que ja sabia, però que avui he acabat d'aprendre. El professor Tremosa ens ha explicat que la mesura d'aquest espoli, en definitiva, el problema de les balances fiscals, és un problema de metodologia. Ens ha explicat que hi ha dues metodologies, una que podríem qualificar de més corrent, que es limita, en termes simplificadors, a calcular els diners que surten via impostos i els que tornen via inversions, i una altra, que és la que s'ha inventat des de Madrid, que és que, en aquest marc, una part de les inversions no es comptabilitza només a Madrid, sinó que se centrifuga a tot l'Estat. M'explicaré: en aquesta segona metodologia, les obres del Teatro Real, a Madrid, no s'apliquen, per a aquests economistes, a la Comunitat de Madrid, sinó que es considera que, com que el Teatro Real és d'interès nacional, es reparteixen per totes les comunitats autònomes. I això passa, continuo dient el que ens ha explicat el professor Tremosa, i això ja era prou conegut, amb els 400.000 funcionaris que hi ha a Madrid. O sigui, aquests 400.000 funcionaris, els diners que obtenen els apliquen fonamentalment a Madrid, anant al cinema, comprant, anant al restaurant, etc., i també se centrifuguen, o sigui, es reparteixen per tot l'Estat espanyol. Aleshores, amb aquest segon sistema, aconseguen no rebaixar el dèficit fiscal de Catalunya, sinó que la Comunitat de Madrid passa d'un resultat zero a ser contribuent net molt important. Però no aconseguen, òbviament, reduir el dèficit fiscal de Catalunya. Per tant, també el segon raonament ens segueix donant una posició que no podem mantenir. I, per això, en aquest sentit, un altre economista important, aquest dia...

N. n.: No sé si en el Teatro Real, pero bueno, seguro que hace inversión por ejemplo como el Fòrum, otro tipo de bienes de interés cultural, etc., que también me imagino que deben contabilizarse de ese modo. Y el Fòrum queda en Barcelona.

JOSEP M. PUIG SALELLAS: No, és que no m'he explicat bé, es veu. Fixi's bé. Les obres del Fòrum es comptabilitzen com a inversions de l'Estat a Catalunya, en la part que hi contribueix l'Estat, malgrat aquesta addició de recursos, diguem-ne, a favor de l'Estat, resulta aquest dèficit fiscal del 9 % del PIB. Però és que aplicant la tècnica segona, que és la que afavoreix la posició de la Comunitat de Madrid, les obres del Fòrum no s'aplicarien a Catalunya a l'hora de fer la comptabilització de la balança fiscal, sinó que es repartirien a tot Espanya, ja que es consideraria que són d'interès general. Per això s'obté un resultat diferent a la Comunitat de Madrid. El que no pot fer el segon sistema de comptabilització és reduir el dèficit fiscal de Catalunya, perquè és el que és. El que sí que aconseguix és que, inversions que es fan a Madrid, per tant el resultat econòmic beneficia la Comunitat de Madrid, es considera que beneficien tot Espanya, i, per tant, es comptin també com a benefici de la Rioja, de Catalunya, d'Andalusia, del País Basc, etc. Aquest és el tema.

235

MODERADOR: S'ha inventat un sistema. En un país molt centralista com és el Regne Unit —la gent sempre pensa en França, però el Regne Unit és molt centralista— hi ha un mètode que es podria aplicar aquí, però que no s'aplica, que és senzillament el següent: l'Estat anglès ha intentat fa temps arreglar aquest sistema descentralitzador de debò de serveis centrals. Per exemple, la central de ferrocarrils, les grans oficines, no em refereixo sols a estacions, és a la ciutat de Reading, a 35 milles (50 o 60 quilòmetres) del centre. El control de tot el trànsit del Regne Unit és al país de Gal·les, el control fiscal, tot el Ministeri d'Hisenda, tret de la presidència, del ministre mateix, és a Birmingham. Fa temps que ho estan fent. L'Òpera de Manchester és una òpera nacional; l'Òpera d'Edimburg és una òpera nacional, pagada absolutament pel Govern. No hi ha solament el Covent Garden a Londres, que

és l'òpera nacional britànica. Això sí, i no han fet més que el 5%. Ells calculen que trigaran cent anys a descentralitzar l'Estat britànic, tret del Govern central, perquè és un procés molt lent. Tota la resta és espoli.

JOSEP M. PUIG SALELLAS: I, si em permetes, el Tribunal Constitucional alemany, com que aquest problema s'ha donat últimament amb l'entrada de l'antiga Alemanya de l'Est, és clar, els *lands* més potents s'han queixat, i el Tribunal Constitucional ha donat com a referència, segons les interpretacions, les xifres del 4% o del 5% del PIB, però és clar, nosaltres arribem al 9%. Entre altres coses, el progrés econòmic de Catalunya és molt notable sobre la mitjana europea fins als anys 1996-1998, i a partir d'aquell moment, ara, està caient en picat, de manera que si vostès agafen els últims gràfics que s'han publicat resulta que la participació en la riquesa nacional de Catalunya cada vegada va quedant més endarrerre. És positiu per a l'Estat en general que els sectors més potents, els territoris més potents, es trobin en aquesta circumstància? Jo crec que no, i el professor Tremosa ens donava una cita, una frase d'aquestes una mica gràfiques però que són indicatives, d'un economista canadenc que deia que els sistemes com el que s'està aplicant actualment a Espanya comporten que els pobres dels territoris rics financin els rics dels territoris pobres.

MODERADOR: I a Alemanya el Tribunal Constitucional no és a Berlín, és a Karlsruhe, ben lluny. El sistema no és britànic i veig que hi ha altres països que també ho han inventat.

N. n.: Nosaltres, els catalans, contribuïm a altres coses. Per exemple, és evident que el pont aeri entre Barcelona i Madrid —que no figura per a res en la balança fiscal— subvenciona totes les línies d'aviació d'Iberia, que van a Canàries o van a

Sevilla o a Galícia o a altres punts d'Espanya. I el pont aeri, encara que en teoria és entre Barcelona i Madrid, no el paguen la meitat els madrilenys i la meitat els catalans, perquè per cada madrileny que ve a Barcelona, hi ha deu catalans que van a Madrid. I, com el pont aeri, no em vull estendre, però jo tinc una llista de sis casos d'aquests, entre els quals s'està parlant de la logística, per exemple el fet que Barcelona sigui capital del Mediterrani i estiguem lligats a la barrera de la via ampla que tenim a Espanya.

Resulta que a tot Europa hi ha una estructura viària que permet la *panelització*, per exemple, dels vagons, o sigui que quan una mercaderia se'n va, posem, de Milà a Berlín, es van acumulant vagons a Berlín i després agafen una màquina de tren amb cent vagons buits, això no val res, i els porten a Amsterdam, que és on fan falta. A Espanya quedem fora d'això; així doncs, com vol que Barcelona sigui un centre logístic, si a l'hora de la veritat a Europa tenim una complicació molt més carregada? Aleshores, el transport a Espanya, és clar, el ferrocarril no es desenvolupa, el transport s'ha de fer per carretera, i a un cost altíssim. Com això, tinc una llista de sis, però no em vull estendre.

Quant a Europa, crec que si mirem enrere, quan es va començar amb la dinamo, el carbó i l'acer, fins ara, fins al Tractat de Niça, s'ha avançat moltíssim i la constitució que han fet a Europa no podia ser imposar a Europa una revolució tremenda com ho hauria estat donar el poder a les regions, sinó que de la mateixa manera que han mantingut els ajuntaments, s'han mantingut els estats. Però en el preàmbul de la Constitució es parla dels pobles d'Europa. I després s'instaura el Comitè de les Regions, que serà consultiu obligatòriament. El Comitè de les Regions, amb quatre-cents membres! Evidentment, si s'ha de consultar per a moltes coses o no es consulta o bé quan es consulta es va reclamant, serà una tendència que anirà endavant. Aquí hem sofert

molts estats revolucionaris, hem sofert la FAI, hem sofert Franco, hem sofert les conseqüències de dues guerres d'Europa en aquest segle, la guerra mundial, i fins i tot, si mirem més recentment, hem sofert l'Aznar, i escolti, amb la Constitució europea, aquesta que discutim, no hi cap una guerra mundial, no hi cap un nazisme, no hi cap un Franco i no hi cap anar a enviar tropes a l'Iraq, sense l'acord del Parlament europeu.